



MIŠLJENJA

OPĆELJUDSKE VREDNOTE DANAS I PROBLEM NJIHOVE INTEGRACIJE U ODGOJU U VJERI

Šime Samac

Među argumente o kojima se osamdesetih godina mnogo pisalo, istraživalo i raspravljalo, pripada svakako i problematika vrednota. Ta je problematika postala gorućom od onog trenutka kad se shvatilo da su vrednote na kojima se zapadno društvo temeljilo, inspiriralo i doživjelo svoj začuđujući razvoj, odjednom polako i postupno počele isčezavati iz osobnog, duhovnog, kulturnog i društvenog života.

Nema sumnje da je poljuljano mnogo toga, kako na razini kulture uopće, tako i na razini duhovnoga. I pokreti, i ideje, i sustavi i metode na kojima su se društva inspirirala, gube svoju nadahnuteljsku i ujedinjavajuću moć. Nekadašnjim strahovima, sukobima i revolucijama koje su dominirale ljudskom poviješću, pridružili su se novi problemi i nove poteškoće koje iz bližega ili iz daljega pogađaju ljudsku osobnost kao što su: apatija, depresija, egzistencijska praznina, naglašeni individualizam, potrošački mentalitet... Sve je to čovjeka dovelo do određene zbunjenosti kako na razini intelektualnoga, tako i na razini duhovnoga. U ovom kontekstu razmišljanja S. Vrcan ima pravo kad kaže da se „krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina dogodila veoma velika promjena u kulturnome životu i u duhovnoj situaciji u mnogim društvima”.¹ Tako se na primjer može reći da je „kultura ljevice i lijeve misli”

veoma narušena i poljuljana u svojim temeljima.² Ne samo da se dovodi u pitanje Marks i marksizam, nego se dovode u pitanje i osnovne vrijednosti koje su resile tu novopečenu ljevičarsku kulturu. Otvoreno se prešućuju i osporavaju neke datosti i oni oblici života, kulture i evropske misli koji su se od renesanse i racionalizma naovamo, smatrali neosporivim i neuklonjivim.³

Aktualni su, na primjer, rastanci, ne samo od Descartesa, nego i od njegovih vrlina, od metodičkog pristupa istini, od ideja vodilja koje su inspirirale neke revolucije, pa sve do vrednota kao što su jednakost i bratstvo.⁴

Nekadašnji pretjerani povijesno-antropološki optimizam koji ima svoje začetke već u renesansi i koji je najavio obnoviteljsku viziju čovjeka, po kojoj bi se njegovo samoostvarenje i samoodređenje moglo u punini ostvariti, u ovom je povijesnom trenutku vrlo nagrižen i narušen, kako na razini postignutoga tako i na razini mogućega.⁵

¹ S. VRCAN, *Od krize religije k religiji krize*, Zagreb, 1986, str. 86.

² Nav. dj., str. 86.

³ Nav. dj., str. 87.

⁴ Nav. dj., str. 87–88.

⁵ Nav. dj., str. 88.

Donedavno zakuhtana i orkestrirana sekularizacija, pomalo se zaustavlja, tako da se naslućuju novi zaokreti prema procesu desekularizacije ili, bolje rečeno, prema procesu revitalizacije religije koja postaje sve stvarniji čimbenik u životu suvremenih ljudi.⁶ Ako je, dakle, proces sekularizacije uspio prividno, a i stvarno potisnuti religiozno u drugi plan, danas se naslućuje obrnut proces događaja. Dade se naslutiti da kriza sekularnoga zasigurno neće biti kratkotrajna, jer se na njenim vidikovcima ne nazire tako nešto. Odatle bi mogao proizići zaključak da ni suvremena revitalizacija religije nije neka kratkotrajna pojava čiji bi proces mogao biti predviđen, a to znači da će ona biti jedan od važnijih činitelja, kako u životu pojedinca, tako i u društvenom životu.⁷

Nećemo ulaziti u tu ogromnu problematiku, jer to i nije naš cilj, nego ćemo se zaustaviti na datostima koja imaju obilježja krize vrednota.

UGROŽENE VREDNOTE

Rada se na obzorju naše povijesti nešto novo, ili se na njemu ne naziru neke vrijednosti koje su nekad resile kulturu, pojedinca i zajednicu? Morali bismo s Mondinom reći da apsolutne vrijednosti kao što su: istina, dobrota, ljubav, život, poštenje, pravda, danas više ne sjaje niti u našoj svijesti niti u našem društvu. Nestankom ovih polarnih zvijezda, današnje čovječanstvo tapka u mraku bez orijentacije.⁸ Ova kaotična situacija nije proizvod prirodnih katastrofa ili nekih fatalnosti i neizbježnosti, nego bi se moglo kazati da je to proizvod ljudske zloće i neznanja koja svoje korijenje nalazi u ljudskoj oholosti. U tom kontekstu razmišljanja, Mondin ima pravo kad kaže da smo mi ti koji smo „ubili vrednote”, to je učinila naša generacija i one koje su nam prethodile. Na nama bi bila teška i odgovorna dužnost da učinimo sve što je u našoj moći kako bi ono što je „ubijeno” uskrslo na novi život, kako u našoj savjesti tako i u društvenom ozračju djelovanja, bilo kulturnoga bilo administracijskoga.⁹

Bilo bi pretjerano misliti da će povijest završiti svoj hod s našom generacijom, iako smo napravili toliko razornoga i otrovnoga da bi se nepromišljenošću jednoga bića mogao okončati

povijesni ritam. Ostaje ipak činjenica da čovjek svoj hod u povijesti i s poviješću ne može nastaviti, ako ne povрати neke vrednote koje su smisao i smjerokaz ljudskog određenja.

Potrebno je dakle studirati aksiologiju prije negoli filozofiju i tehnologiju, jer da bi društvo danas moglo preživjeti više kruha svagdanjega, potrebna mu je hrana duše. Iako materijalno stojimo bolje nego bilo koja generacija koja nam je prethodila, ipak smo u našoj nutрини danas prazni, neishranjeni i ogladnjeli.¹⁰ Problem je možda u tome što smo generacija velikih konformista, a ne bića koja rade na dovršenju samog sebe.

VAŽNOST VREDNOTA ZA POJEDINCA I DRUŠTVO

Mi nismo stvari, a niti smo dovršena djela, mi smo, zapravo, otvoreni projekti te imamo čast davati posljednje nijanse svom projektu. Mi smo od rođenja čovjek–projekt, tj. oni koji su u mogućnosti raditi na svom dovršetku i usavršenosti. U tome i stoji naša posebnost, za razliku od biljaka i životinja. Veličina je, zapravo, naša u tome što smo uvijek u mogućnosti da se ostvarujemo. Budući da smo obdareni inteligencijom i slobodom, u mogućnosti smo neprestanog izabiranja i opredjeljenja do te mjere da možemo izabrati i opredijeliti se za svece ili zločince, za izabrati ovu ili onu vrednotu. Ako se u svojim mogućnostima čovjek opredijeli za vječne vrednote te ih nastoji njegovati i utkivati

⁶ Nav. dj., str. 91.

⁷ Usp. nav. dj., str. 203. Revitalizacija religije i oživljavanje religioznoga tumači se na različite načine. Tako naš autor veli da neki revitalizaciju religije vide kao povratak svetoga, duhovnoga, karizmatičkoga, religijsko-terapijskoga, dok drugi to vide kao pojavu religijskog fundamentalizma i kao jačanje kršćanske desnice; treći to doživljavaju kao jačanje konzervativnih snaga u crkvenim organizacijama, a četvrti kao plod bavljenja paranormalnim, paramedicinalnim, pa sve do onih koji u revitalizaciji religije vide neku pojavu rasta iracionalnoga sa svojim sadržajima koji su bitno nadiskustveni i kao takvi ne podliježu i ne trpe nikakva kritička propitkivanja i refleksije.

⁸ B. MONDIN, *I valori fondamentali*, Roma, 1985, str. 11.

⁹ Nav. dj., str. 12.

¹⁰ Nav. dj., str. 12–13.

u svoj program čovječnosti, tad ih ni smrt neće moći izbrisati. Stoga je kultura vječnih vrednota na svojstven način kultura čovjeka i zapravo jedina istinska humanistička kultura,¹¹ a vrednote su kvasac na kojemu ona raste te je u tolikoj mjeri plodnija i zdravija ukoliko je osnova na kojoj se temelje solidnija i životnija.¹²

Rekosmo da je čovjek slobodno biće koje se u svojoj slobodi opredjeljuje za ove ili one vrednote s ciljem da se što bolje ostvari vlastiti ili zajednički projekt čovječnosti. Ovdje treba reći da od poimanja samog projekta zavisi stupnjevitost i sama ljestvica vrednota. Tako na primjer, ako se prihvati Nietzscheov projekt čovječnosti, tad se na vrhu ljestvice vrednota nalazi *moć*; a, ako se prihvati Marksov projekt čovjeka tad je na vrhu ljestvice *rad*; a, ako se prihvati Freudov projekt čovječnosti tad je na vrhu ljestvice *užitak*.¹³

Iako su milijuni ljudskih bića iskustveno došli do spoznaje da navedene vrednote nisu u stanju u konačnici pružiti pravi odgovor na smisao života za kojim čovjek traga, on se ipak uporno napreže da prevale taj put na kojem su mnogi razočarali. „Tek poslije osobnog razočaranja, patnji, osjećaja praznine, poraza i nezadovoljstva, čovjek će upoznati pravu usmjerenost svoje egzistencije, koja traži apsolutni smisao izvan čovjeka i povijesti, tj. u svrhunaravnoj stvarnosti koja se zove Bog.”¹⁴

Činjenica je, dakle, da svaka ideologija, znanost ili tehnika ma kolikogod bili od koristi čovjeku, onog trenutka kad se proglašavaju apsolutnim vrednotama postaju izdajice čovjeka.¹⁵ Tako, na primjer, ne možemo tražiti konačni čovjekov cilj u moći (vlasti). „Ideologije koje stvaraju tip čovjeka usmjerenog isključivo na vlast kao na konačni životni cilj postaju ubrzo i izvorom najvećih zala za čovječanstvo; razni oblici diktatura, neograničeni broj ratova... Uostalom čovječanstvom koje je bilo uključeno u planiranje takva čovjeka bilo je strahovito kažnjeno u posljednja dva svjetska rata.”¹⁶

Veličina je čovjeka upravo u tome što je on odlučujući čimbenik kad je u pitanju ostvarenje vlastitoga projekta. On ga definira, on ga stvaruje, on za njega odgovara. Taj vlastiti projekt ne bi se smiso ostvarivati kapriciozno nego bi ga se trebalo neprestano ispunjati sadržaj-

nim vrijednostima koje čovjeku omogućuju potpuno ostvarenje. Jasno je da je polje vrednota preširoko, ali je također sigurno da se samo pomoću vječnih vrednota može ostvariti u potpunosti projekt čovječnosti kojega ništa neće moći uništiti.¹⁷

Kao što su pojedine vrednote, posebno one vječnog karaktera, od životne važnosti za čovjeka, tako su isto i za društvo. Postoje mišljenja da su vrednote spontani i kreativni proizvod društva, naroda i njegove kulture. I ne može se zaniijekati da jedna društvena skupina ili društvo kao zajednica ne može biti izvorom vrednota, kao što su kulturne, tehnološke, ekonomske, političke...

Ipak nam dublje analize i studije pokazuju, očito, da se prema nekim vrednotama nijedno društvo ne ponaša kao izvor ili uzrok nego samo kao pasivni subjekt. Tako na primjer postoje osnovne vrednote za koje se nijedno društvo ne može smatrati vlasnikom niti nekim sućem kao što su na primjer: pravda, istina, sloboda, život, čast, svetost...¹⁸ One, kao takve, nadilaze krug privatne svojine te ih svako društvo uključuje u svoju kulturu, njeguje, brani i potiče svoje članove da ih uključi u svoj projekt čovječnosti.¹⁹ To ipak ne znači da sva društva imaju istu ljestvicu vrednota jer su im u mnogočemu kulturno-duhovni temelji na kojima izrasta život i djelovanje, veoma različiti. Tako imamo društva u kojima apsolutne, vječne i osnovne vrednote imaju na ljestvici vred-

11 B. MONDIN, nav. dj., str. 20–22.

12 B. MONDIN, nav. dj., str. 24. Poradi boljeg shvaćanja onoga što slijedi potrebno je razlikovati vrednotu od vrijednosti. Razliku možemo lako uočiti iz slijedećih navoda; jedna je stvar čovječanstvo, a drugo su ljudi; jedna je stvar istina, a drugo je istinite ideje; jedna je stvar dobrota, a drugo su dobre stvari; jedna je stvar pravda, a drugo su pravedne osobe. Njihov je, dakle, odnos kao cjelina prema dijelu.

13 B. MONDIN, nav. dj., str. 39.

14 J. GEVAERT, *Ljudsko iskustvo i kateheza*, Zagreb, 1980, 69.

15 J. GEVAERT, nav. dj., str. 70.

16 J. GEVAERT, nav. dj., str. 70.

17 B. MONDIN, *I valori fondamentali*, Roma, 1985, str. 20–22.

18 B. MONDIN, nav. dj., str. 22–23.

19 B. MONDIN, nav. dj., str. 23.

nota odgovarajuće mjesto te su kao takve sastavni dio kulturnoga i duhovnoga, do onih u kojima je apsolutnost zauzelo nešto drugorazredno što nema sadržaje apsolutnosti. I pitamo se, s pravom, zašto je ova epohalna kriza zahvatila i zapadno i istočno društvo? Odgovor nalazimo kod mnogih mislilaca koji kažu da je to zbog toga jer je nestalo apsolutnih vrednota, ili, možda bolje rečeno, jer su izgubile na svojoj apsolutnosti, a to bi moglo značiti da neke i ne postoje nego u zapečku ponekih savjesti.

Koji bi izlaz bio iz ove kaotične situacije? Ozbiljna nas razmišljanja upućuju na to da se založimo da se izgubljeno povratiti, tj. da se uz ekonomske, instrumentalne i materijalne vrijednosti trebaju povratiti i one apsolutnog i vječnog karaktera, a to znači da se trebamo založiti za tvorenje svijesti o njihovoj neophodnosti za život pojedinca i zajednice.²⁰

BIJEG U KONFORMIZAM

Čovjek je svojim stvaralaštvom od pamtivjeka mijenjao svijet, uvjete života i rada. Te su promjene u novije doba očitije, brže, bogatije sadržajima i izazovnije. I ako je čovjek nekad živio ustaljeni ritam života, kako kulturnoga tako i duhovnoga, s ljestvicom vrednota koje su bile prisutne u čitavom ljudskom djelovanju, danas se ne može reći za čovjeka da mu je jasna ljestvica s neophodnostima i prednostima. Nagla promjena društva iz agrarno-ruralnoga tipa u industrijsko-urbani tip učinila je mnogo toga beznačajnim, što je donedavno bilo značajno i bitno. Olako su napuštene tradicionalne vrijednosti, na koje, čini se, povratka više nema te se većina ljudskih bića nalazi u raskoraku između onoga što je napušteno i bespuća k novim vrijednostima, a ponajčešće pseudovrijednostima. Ovostrano nije više u funkciji onostranog nego je ono u većini slučajeva čovjekovo određenje za koje se isplati boriti i izboriti. Novi tip društva jako utječe i na selo te se i ono gubi između tradicije i njenih sadržaja i novih ponuda kojima se tradicionalno želi nadomjestiti, što na razini stavova i djelovanja očito proizvodi zbnjenosti i osjećaj nesnalazljivosti. Taj prodor nove humanističke kulture, ali isključivo kao proizvoda ljudske misli, uspijeva u

većini slučajeva Crkvu prikazati kao rubnu stvarnost, religiju kao privatno vlasništvo, dok se vjerske vrijednosti nastoje otuđiti iz svih institucija (usp. RNE 6, 7, 8).

Nagle promjene koje se događaju zadnjih desetljeća, kako na društvenom tako i na kulturnom području, veoma mnogo utječu na ponašanje i položaj ljudi. Čovjek je, zahvaljujući znanstvenom napretku, zavirio u mnoge tajne svemira, a zahvaljujući sredstvima priopćavanja, koja su opet djelo ruku čovječjih, uspio je senzibilizirati svijet za mnoga područja ljudskog života i djelovanja (sloboda, jednakopravnost, svijest dostojanstva ljudske osobe, bratstva, solidarnosti...). I dok je čovjek zadivljujuće pošao naprijed, kako u kulturi tako i u društvenim odnosima, zbog naglog uspona prekinuo je s višestoljetnom tradicijom, kulturom, vrijednostima, normama ponašanja. Izbačen iz jedne sredine i presađen u drugu, koja je u većini slučajeva sekularna, stvorila je od čovjeka tjeskobno biće koje u „novoj obećanoj zemlji“ ne doživljava svoju sreću i radost. Naprotiv, besmisao, praznina, apatija, samoća, depresija vjerno prate to ljudsko biće u postmodernoj. Novi pomaci stvorili su i nove probleme, nove bolesti, nova razočaranja. I opet je čovjek uzrokom tom stanju, jer je pokušao pridodavati attribute apsolutnosti tamo gdje je to nemoguće i nestvarno, pa je u kontraučinku kaznio zapravo samoga sebe.

Zbrka oko vrednota vodilja, stvorila je „zbušnjena“ društva koja sa svojim najznanstvenijim institucijama nisu sposobna stvoriti neki prihvatljiv plan i program kulturno-odgojnoga života.²¹ To je, zapravo, oznaka nemoći kulture, ili bolje rečeno, nemoći čovjeka koji se zapeo u svom traganju. „Iz toga na zapadu proizlazi zamršeno, višeslojno društvo s mnogim vrijednostima u kojem je pojedinac spreman prihvatiti svrhu, vrijednosti i značenje svoga života i djelovanja samo od vlastita, neovisna razuma. Zbog toga često tumara u tami metafizičke nesigurnosti, bez konačnog cilja i sigurna oslonca na etički sadržaj. Taj čovjek koji

20 B. MONDIN, nav. dj., str. 24–25.

21 IVAN PAVAO II, *Crkveno zajedništvo, svjedocenje i vjernost saboru*, u: *Evangelizirati „sekulariziranu“ Evropu*, Zagreb, 1986, br. 11.

bi htio biti odrastao, zreo i slobodan, jest čovjek koji bježi od slobode da bi se opustio u konformizmu; to je čovjek koji trpi od samoće, kojemu prijete razne duševne muke, koji pod svaku cijenu želi otkloniti smrt te tako živi u stravičnom beznadu.”²²

ATEIZAM IZMEĐU URALA I ATLANTIKA

Na ovim prostranstvima starog kontinenta, čovjek je obuzet gore rečenim strahovima i zbunjenostima, pogotovu kad se radi o bitnim vrednotama koje su zajedničke svima. Nekadašnje kršćanske vrednote koje su na ovim područjima bile dominantne, danas su sekularizirane i laicizirane te su izgubile na svojoj vrijednosti. Ateizam kao otvorena negacija Boga, kako na teoretskoj, tako i na praktičnoj razini, učinio je i čini svoj dio, iako u svojoj primjeni uvijek nema željeni cilj, nego može tvoriti i kontraučinke.

Mi nećemo ulaziti u tu problematiku nego ćemo se zadovoljiti time da kažemo kako na ovim prostranstvima postoje, ili su postojali, različiti oblici ateizacije kao procesi ideološke postavke. Tako možemo govoriti o znanstvenom ateizmu koji ima potpuno povjerenje u razum, pa odatle uvjerljivost i uvjeravanje u njegovu svemoć i njegovu budućnost po kojem će se formirati novi čovjek koji živi po znanosti i od znanosti.²³

Uz ovaj znanstveni, postoji i onaj humanistički koji se vodi poznatim sloganom: Homo homini Deus. To je san o budućnosti i o društvu bez Boga u kojem će vladati i uživati slobodni, dobri, razumni, neotuđeni gospodari. U takvim utopističkim kategorijama mišljenja Bog i sve ono što nas veže ili može vezati uz taj pojam, jest suvišno i sputavajuće.²⁴

Prepoznatljiv je na ovim prostranstvima i ateizam reakcije koji je ponešen sjećanjima iz prošlosti, kad Crkva nije možda uvijek na vrijeme intervenirala u proleterskim pokretima, pa je stvorena odbojnost prema njoj te su se mase obratile „adoptivnom ocu – antiklerikalnom socijalizmu”.²⁵

Svakako da je najopasniji onaj praktični ateizam. „Panem et circenses”, bilo je staro geslo poganstva koje se poput leit motiva proteže sve do naših dana. Moglo bi se s pravom kazati

da je to nezainteresiranost za osnovna pitanja, a zainteresiranost za kratkotrajne, isprekidane životne programe koji od danas do sutra donose prividna zadovoljstva i sreću. Ovo bi se stanje moglo opisati kao stanje „duhovne tuposti” ili abulije pred vječnim i temeljnim pitanjima.²⁶

Govoreći o procesu ateizacije koja se odvija pod raznim vidovima, treba spomenuti da su sve očitije i slabe strane istog procesa. Naime, ostaje konstatacija da evropski ateizam doživljava svoju „starost i koroziju”. Svi mogući dokazi i nagomilani podaci koji podsjećaju na neku izgublenu ljudsku veličinu, djeluju neuvjerljivo i zamarajuće. Povijest, kakvu barem mi poznajemo, u kojoj je iz te perspektive proglašena smrt Boga, nije li, zapravo, navijestila smrt čovjeka? „Obećati prometejsko imanje čovjeka zavidljivo, bez sumnje, ali na čemu to zasnovati, na kakvim iskustvima?”²⁷ ostaje kao trajno pitanje na koje do sada nije pronađen odgovor.

Ostaje ipak tvrdnja da je najopasniji praktični ateizam kojega smo nazvali „duhovna tupost”, a koji je bio prisutan i u Isusovo doba i kojega je sam Gospodin Isus oštro napadao „jao vama, bogataši – jao vama, koji ste sada siti” (Lk 6,25–26). Znamo da ovaj praktični ateizam nije neka filozofija, a niti neka religija, ali je sigurno da je on proizvod duhovne praznine, pa i one egzistencijske koja sve više postaje jedina alternativa vjeri.²⁸

VREDNOTE NAŠEG DOBA

Uz sve nedostatke, evropska kultura i civilizacija nosi u svome krilu ne baš mali broj osnovnih ljudskih vrednota koje pokušava njegovati. Tako se ističe neponovljivost ljudske osobe, dostojanstvo svakog pojedinca, poštivanje drugih i društva, sloboda i pravo da se izaberu

22 IVAN PAVAO II, nav. dj., br. 11.

23 Usp. G. DANNEELS, *Evangelizirati „sekulariziranu” Evropu*, u: *Evangelizirati „sekulariziranu” Evropu*, Zagreb, 1986, str. 25.

24 G. DANNEELS, nav. dj., str. 25–26.

25 G. DANNEELS, nav. dj., str. 26.

26 G. DANNEELS, nav. dj., str. 26.

27 G. DANNEELS, nav. dj., str. 27.

28 G. DANNEELS, nav. dj., str. 29.

konkretni oblici života i zanimanja... U tu svrhu postoje i razne institucije koje se brinu oko odgoja tih vrednota te im u nekim slučajevima barem i kompromisno žele produžiti život. Sve su te nabrojene vrednote u biti kršćanske, ali su usljed procesa sekularizacije (uzeta u negativnom smislu riječi), izgubile na svojoj vjerodostojnosti i snazi.²⁹

Istina, Drugi vatikanski sabor je s najvećim optimizmom i uravnoteženošću ukazao na bolje sutra u kojem će se moći ostvarivati ljudske mogućnosti i utirati put vrijednosnom življenju za opće dobro. Nije propustio kazati da se u svim vidovima ljudske djelatnosti trebaju ulagati napore kako bi cvjetale moralne, ekonomske, kulturne, socijalne i druge vrednote (usp. LG 36; GS 57; GE 1; GS 53; ...).

Sabor je s pravom ukazao na povjerenje u ljudske mogućnosti, ali isto tako ostaje činjenica, kao povijesno iskustvo, da se čovjek može i ne dokazati vrijednosnim svojega projekta u svim povijesnim trenucima. Činjenica je, naime, da je istok sa svoje ljestvice vrednota stvarno izbacio Boga, a zapad praktično. Tako humanističke vrednote, prepuštene improviziranim osloncima, izlučuju ponekad „toksine“ koji su veoma opasni za čitavi organizam. Stoga se biskupi Evrope, poznajući činjenično stanje, pitaju: „Može li čovjek ozdraviti od svijtu tih toksina svojim vlastitim snagama. Ili se možemo nadati dubokom izlječenju samo tako da se evropske vrednote vrte svome izvoru: transcendentnom Apsolutu, Bogu. Ima li nade za današnju Evropu, izvan druge evangelizacije.”³⁰ Vapaj za povratkom Izvoru, pretpostavlja da se udaljilo od njega, što urođuje raznim krizama na razini vrednota, za koje Leondard Boff jasno i s puno uvjerljivosti kaže da je to zbog odsutnosti Apsolutnoga iz života čovjeka³¹ koji daje smisao i najmanjim ljudskim svakodnevnim pothvatima. Tu konstataciju velikog teologa potvrđuje i najzadnje evropsko istraživanje koje je provedeno u devet zemalja Evrope.³²

Na temelju rezultata istraživanja može se kazati da su mnoga vjerovanja oslabila ili potpuno izbrisana iz svijesti ljudi kao što su na primjer: opstojnost raja, pakla, đavla... Ipak devet Evropljana od deset izjavljuje da pripada nekoj religiji, tri četvrtine vjeruje u Boga, dvije trećine

smatra se religioznim, a potom su tu i oni koji vjeruju u reinkarnaciju, i dvije trećine onih koji se ne slažu da sa zadnjim izdisajem sve završava.

Istina je, dakle, da je religija i religiozno prisutno na tlu Evrope, pa dosljedno tomu i svijest o Božjoj opstojnosti, ali bi se isto tako moglo kazati, ako bismo govorili nekim grafičkim rječnikom da je Bog potisnut na periferiju svijesti te tako on nije više ona dominantna vrednota koja bi orkestrirala čitavo ljudsko djelovanje, kao što bi to bio slučaj kod zrelih religioznih osoba o kojima govori Vergote.

Za većinu Evropljana centralna vrijednost se nalazi u osobnosti s naglašenim individualizmom, pa dosljedno tome i egoizmom. Ta dominantna vrednota nalazi svoje uporište i skrbništvo u obitelji koja na evropskoj ljestvici vrednota zauzima drugo mjesto. U toj osnovnoj ljudskoj mikroinstituciji pojedinac, bez obzira na okolnosti i uvjete, nalazi svoj odmor, svoj odnos prema drugima, svoju prepoznatljivost, svoju sigurnost, u njoj živi svoju sigurnost i pronalazi sreću. Za većinu Evropljana, ako postoje zadovoljstva, onda se ona mogu naći jedino u obitelji.³³

Ipak, to ne znači da je u obitelji zastupljena prava ljestvica vrednota. Naprotiv, u toj današnjoj evropskoj obitelji rastave su svagdanja stvarnost, kontracepcija nužno sredstvo, broj djece je takav da populacija stagnira.³⁴ Među mladima se prakticira slobodna seksualnost, a sačuvati djevičanstvo do stupanja u sakrament ženidbe, postalo je uopće nebitno. No, uza sve te poteškoće koje prate obitelj kao instituciju i brak kao sakramentalnu stvarnost, ipak tri četvrtine Evropljana odbijaju prihvaćanje ideje da je brak preživjela ustanova. Dapače, vjernost među supružnicima postaje veoma važna i veoma poželjna činjenica. Takvo mišljenje da je

29 G. DANNEELS, nav. dj., str. 29–30.

30 G. DANNEELS, nav. dj., str. 34.

31 Usp. L. BOFF, *Vita secondo lo spirito*, Rim, 1984, 89.

32 J. STOETZEL, *I valori del tempo presente*, Torino, 1984; C. CALVARUSO–S. ABRUZZESE, *Indagine sui valori in Italia*, Torino, 1985.

33 J. STOETZEL, *I valori del tempo presente*, Torino, 1984, str. 344.

34 J. STOETZEL, nav. dj., str. 344–345.

obiteljska institucija vrlo važna i da uz vrednovanje osobnosti zauzima najvidljivije i najviše mjesto, izvire iz činjenice po kojoj obitelj tvori potrebni zatvoreni intimni i zaštitni ambijent, u kojemu se pojedinac osjeća najsigurnijim i sretnim, jer obitelj doživljava kao centralni dio svoje osobnosti.³⁵

Obitelj je, valjda, jedina institucija koja zaslužuje povjerenje, dok je očito nepovjerenje prema svim ostalim institucijama, što nije neka novost jer su to pokazala i prethodna istraživanja. Začuđuje, ipak, što jedva jedna četvrtina ima neke principe po kojima se može razlikovati dobro od zla, a polovica njih, ako bi se isključila obitelj, ne vidi ni jednu vrijednost za koju bi se isplatilo žrtvovati svoj život; više od polovice ne bi uzelo oružje u slučaju potrebe branjenja vlastite domovine, a isto se toliko ne zanima za politiku i smatra je poslom drugih.³⁶

Dok tako većina djeluje pasivno, rekao bih „mirotvorno“, jedino krajni ljevičari sanjaju o nekim revolucijama i promjenama te se njihov ekstremizam ne očituje samo na političkoj sceni, nego i na razini vrednota, tako da bi njihov krajnji domet bio srušiti postojeće i uspostaviti nešto utopističko, edensko, nemoguće. Ta ljevičarska raspoloženja imaju najvjerojatnije svoje motive u slabom društvenom položaju, jer novca dovoljno nemaju, a niti kvalificiranih radnih mjesta, pa se valjda osjećaju inferiornijima te su, stoga, nepovjerljivi prema znanosti i tehnologiji i spremni za svaku vrstu promjene.³⁷

Uz sve ove konstatacije treba reći da vrednote u Evropi ne zavise od ekstremista, koliko od mladih, čiji se psihološki i sociološki izražaji ne udaljuju mnogo od norme solidnog ponašanja. Upravo od takvih zavisi kakva će biti Evropa sutra, a još više od onih koji će sutra biti mladi na starom kontinentu i koji će na svim poljima: moralnom, religioznom, političkom, obiteljskom i profesionalnom težiti većoj emancipaciji, zaljubljenosti u sebe i u slobodu.³⁸

Kad bismo željeli sažeti ukratko ono što smo do sada rekli, s obzirom na vrednote, moglo bi se kazati sljedeće: zamjećuje se odsutnost apsolutne vrednote Boga iz svijesti ljudi, a dosljedno tomu i mnogih drugih vrednota i vrijednosti koje emaniraju iz tog pojma. Ne začuđuje,

stoga, što veći dio ne posjeduje zdrave i osnovne etičke i moralne principe po kojima bi se moglo razlikovati dobro od zla. Pa, ako je to tako, a čini se da jest, tad je razumljiv nesmisao za žrtve i odricanja, jer nedostaje vrednota vodilja — Bog koja bi davala smisao svakom ljudskom djelovanju i osmišljavala svaku žrtvu i svako odricanje.

Osobnost i obitelj ostaju kao dvije usko povezane vrednote koje se uzajamno nadopunjuju i potpomažu i za koje se izražava spremnost činiti nešto. Iako je obitelj u mnogočemu devalvirala, s obzirom na sadržaje i iako je odstúpila u mnogočemu od kršćanskog načina ponašanja, ona zavređuje našu pažnju, jer za sada ostaje kao prioritarna institucija u koju većina Evropljana ima povjerenje i za koju su se spremni žrtvovati.

SUSTAVNO POMAGATI OBITELJ ZA CJELOVITI ODGOJ

Iz izloženog se daje uočiti da obitelj, iako sekularizirana, ostaje osnovno uporište i sredina u kojoj se zaživljuje osobnost. Izraženo povjerenje u obitelj kao instituciju, pruža mogućnost integracije općeljudskoga i kršćanskoga. Stoga ona zaslužuje posebno mjesto u odgoju uopće, kao i u procesu evangelizacije i katehizacije. Ipak treba reći da se obitelj u svojoj odgojnoj zadaći suočava sa svim nedostacima integralnog odgoja. Tako se na primjer, ona na ovim našim prostranstvima suočava s raznim konfesionalnim, etničkim, kulturnim i društvenim nositeljima različitih vrednota i vrijednosti.³⁹ Svu tu problematiku vrijedonosnih ukrštavanja,

35 J. STOETZEL, nav. dj., str. 345.

36 J. STOETZEL, nav. dj., str. 17.

37 J. STOETZEL, nav. dj., str. 348–349.

38 J. STOETZEL, nav. dj., str. 349–350.

39 Bilo bi, ne samo poželjno nego i nužno, na ovim našim terenima napraviti jedno svestrano istraživanje s obzirom na vrednote i vrijednosti koje se ukrštavaju na ovim našim terenima. Pokušati saznati istraživanjem koje su to vrednote koje nas ujedinjuju, a koje su to zanemarene, napuštene, odbačene, čije bi oživljavanje bilo nužno i zahtjevno. Možda bi to bio pravi način kako doći do neke ljestvice vrednota koja bi u jednom odgojnom procesu trebala biti njegovana i sustavno zastupljena.

trajni eho crkvenoga proroštva, što pretpostavlja trajno slušanje i slavljenje Božje riječi. Samo uzajamnim potpomaganjem svih odgovornih kategorija za katehizaciju i evangelizaciju (roditelji, svećenici, časne sestre, angažirane skupine, itd.), uspjeh će pronaći istinske odgojne metode i sadržaje koji će osiguravati cjelovitost odgoja osobe.

— Bogatstvo vjerskih modela i svjedočanstava kršćanske zajednice koji se nude obitelji, bit će najveća sigurnost da se zaživi kršćanski identitet. Nije, dakle, riječ o prilagođavanju⁴² ovom svijetu, nego o dubokoj kršćanskoj svijesti da se samo u Crkvi i s Crkvom može cjelovito odgajati kršćanska osoba. Život u Crkvi i s Crkvom jest sigurnost da se odgojna zauzetost živi u svjetlu Božje riječi koja se autentično tumači jedino u kršćanskoj zajednici.

— Potrebno je, dakle, formirati svijest da je obitelj sakrament susreta s Bogom. To će biti posao čitave kršćanske zajednice, jer je to pravi

način da se usvijesti nezamjenjivost obiteljske uloge u odgoju mladih naraštaja. Od nje treba početi da bi se mogla zaživjeti cjelovita poruka spasenja u cjelovitom biću, s cjelovitom ljestvicom vrednota u potpunoj vjernosti prema Bogu i čovjeku. A to je moguće ostvariti samo ako Božja riječ prožme roditelje do te mjere da se u njima razore krive slike i modeli odgoja, a ustupi mjesto Božjoj pedagogiji koja je sa svojom ljestvicom vrednota za cjelovitog i potpunog čovjeka.

⁴² Usp. R. SPAEMAN, *Svećenicka egzistencija – izazov modernom svijetu*, Nova et Vetera XXXI (1981) svezak I–II, str. 320; Autor smatra da je prava katastrofa što je riječ *aggiornamento* prevedena s riječju *prilagodavanje*. Sigurno je da ta riječ u kršćanskoj misli i u djelovanju ne može imati svoje mjesto, jer mi smo u svijetu, ali i ne od svijeta. Stoga je ispravno govoriti o aktualiziranju drukčije stvarnosti u potpunoj vjernosti prema Bogu i čovjeku.